

IETS UIT DE GESCHIEDENIS DER LAKENVELDERS

door W. Geldof

De oorsprong van deze dieren is niet met zekerheid bekend, maar men neemt aan, dat ze zijn ontstaan door selectie op een bepaald patroon van kleuren en af tekeningen, evenals bijv. de zwarte en rode blaarkoppen en (maar dan in veel mindere mate) de moderne zwartbonte die men het liefst ziet met witte heup- en schouderpartij, witte benen en een niet te grote witte kol of bles op het hoofd. Dat zoiets inderdaad mogelijk is blijkt m. i. wel hieruit, dat er ook een omgekeerde Lakenvelder heeft bestaan. Le Francq van Berkhey (1) zegt daarover dat hij naast de gewone zwarte en de zeldzame rode Lakenvelder nog een ander soort kent, nl. de "Zwartlakensche, dat is, als het voorstel en achterstel wit, en het middenstel integendeel zwart is, en dus het tegengestelde van wit laken: zoo zijn er ook die het hoofd, den nek en het staartstuk wit hebben. De Boeren noemen deze wit- of zwartlakensche Koeijen meestal Lakenveldsche Koeijen, ook wel wit- of zwartvelders, om dat het laken op den rug als op een veld ligt uitgespreid".

De naamsverklaring is onjuist; de naam is afgeleid van Lakenveld bij Lexmond, waar misschien iemand al vroeg is begonnen met het aanfokken van een dezer drie kleurvariëteiten. De Zwartlakense Koeijen zijn intussen verdwenen, maar er zijn nog wel meer aangefokte kleurpatronen geweest. Ik wijs in dit verband op de halfbonten, een schepping van een Friese boer (of wellicht van een Fries boerengeslacht) bij Dokkum, Aan de weg naar Metslawier zag ik in de jaren 1948-'52 een koppel koeien, waarvan de voorste helft zwart en de achterste helft wit was. Een fraai staaltje van fokkunst! Naderhand zijn ook deze dieren weer verdwenen.

Bepalen wij ons tot de thans nog voorkomende Lakenvelder aftekening, dan valt op, dat men dezelfde selectie ook wel heeft toegepast bij andere dieren en wel bij hoenders, varkens en geiten. Voor de Lakenvelder geit is in 1943 zelfs een stamboek opgericht door lieden van de "Nederlandsche Landstand" (2), maar toen dit bezettingsinstituut in 1945 ter ziele ging, verdween ook dat stamboek. De geiten verdwenen helaas op den duur ook.

Vooraf parkrund

Van voor de 18e eeuw zijn mij geen gegevens bekend over Lakenvelder runderen. Le Francq van Berkhey levert de eerste. Zijn "Natuurlijke Historie van Holland" dagtekent van 1769-1779 en zijn "Natuurlijke Historie van het Rundvee in Holland" van 1805-1811. Zijn gegevens stammen dus uit de 18e eeuw. Ziehier zijn omschrijving van de gewone Lakenvelders "De Witlakensche Koe is een bijzonder ras, dat namelijk geheel zwart is aan de voorschoft, achterschoft en kop, doch over het middenstel spierwit, zoo dat het schijnt als of men een wit linnen laken over een zwarte Koe had gespreid; dit soort is vrij raar (zeldzaam w.g.), men ziet ze niet gemeen (algemeen w.g.), althans niet volmaakt witlakensch; evenwel heb ik er eene weide bij Noordwijk Binnen eens vier fraaije bijeen zien grazen, met nog andere nabij komenden, zoo dat ik gisse, dat de Boer hiervan een ras zocht aan te fokken. In eene weide bij Wilnis, onder het Sticht van Utrecht, liep in den jare 1796 eene geheele koppel van 15 of 16 Koeijen, met eenen Stier, welke daar aangefokt waren. Eeven zoo wel nu als eene zwarte Koe een witlaken over de huid kan schijnen te hebben, zoo zijn er ook roodlakensche; maar bijzonder worden de witlakensche door eenige wel een Kraamkoe genoemd, om dat als op sommige plaatsen een Boeren Kraamvrouw in de kraam sterft, dan, bij het begraven, een wit laken over de zwarte baar wordt gespreid".

Men kan hieruit m.i. afleiden, dat men in de 18e eeuw hier en daar bezig was met het fokken van Lakenvelders en dat sommigen koeien hadden die er al aardig op

leken. Dieren met zuivere af tekening waren echter "raar" (schaars). En waarom fokte men ze aan? Hierop is mij geen antwoord uit die eeuw bekend, wél uit de 19e: dan vinden wij enkele tientallen koppels op de weiden van kastelen en buitenplaatsen. De Lakenvelder blijkt dan het parkrund bij uitnemendheid te zijn. Maar men mag aannemen, dat het begin van dit parkrund op zijn minst een eeuw vroeger lag: reeds in de gouden eeuw trouwens werden vele buitenplaatsen met fraaie siertuinen gesticht. Er zullen naderhand, ik denk aan het begin van de 18e eeuw, boeren zijn geweest die de rijke heren er op hebben gewezen, dat men voor de weiden rond de kastelen wel een bijzonder rund kon fokken. Dat door selectie een bepaald kleurenpatroon kon worden verkregen was immers bekend (4). De vraag, waarom de Lakenvelder nooit een echt "praktijkenras" is geworden en parkrund bleef, is gemakkelijk te beantwoorden. In de 18e en 19e eeuw bestond de vaderlandse rundveestapel (afgezien van de Wittrikken de voorlopers van de Blaarkoppen) uit een mengelmoes van de meest uiteenlopende af tekeningen en van de kleuren zwart, rood, vaal, wit, blauw, grijs en schakeringen daarvan. Er is immers geen enkele correlatie tussen haarkleur en af tekeningen enerzijds en geschiktheid voor de melk- en vleesproductie anderzijds, ' Dit moeten onze voorouders hebben geweten en dus bekommerden zij zich niet over kleuren en aftekeningen, uitzonderingen daargelaten. Zij lieten zich daarmee pas in, toen eind 19e eeuw de stamboeken werden opgericht, die zich hebben gebaseerd op kleurschakeringen die in bepaalde streken langzamerhand de voorkeur hadden gekregen (zwartbont, roodbont, blaarkop)(5).

Fokkerij niet eenvoudig

Voor de praktijk was fokken op een bepaalde aftekening hinderlijk. Maar bij de Lakenvelder kwam er nog een extra hindernis bij: uit de paring van twee goed getekende Lakenvelder runderen werd (en wordt!) nogal eens een pikzwart kalf geboren, doordat de in al ons vee aanwezige recessieve factor voor eenkleurigheid het wint. Zo'n pikzwart kalf is wel niet waardeloos, want na opfok en paring met een zuivere Lakenvelder geeft het veelal een zuiver getekende Lakenveldernakomeling, maar de kasteelheren wensten deze eenkleurig zwarten niet. Ik herinner mij uiteraard nog heel goed de grote kudde van mr. Jochems op Duindigt te Wassenaar. De kudde omvatte ruim 50 Lakenvelder koeien, maar op een afzonderlijke weide liepen vele geheel zwarte runderen, die slechts dienden om ze te paren met zuivere Lakenvelders. Terecht overigens(6).

Vervolgen wij de geschiedenis, dan blijkt in de 19e eeuw een vrij grote Lakenvelder rundveestapel aanwezig te zijn geweest en wel op misschien wel honderd boerderijen of buitenplaatsen. In 1838 werden voor het eerst Lakenvelders naar de U.S.A. uitgevoerd en wel door de consul van dat land, D.H. Haight, die ze hier op buitenplaatsen zag en ze zeer bewonderde. In 1840 wist de toen bekende circuseigenaar P.T. Barnum (later Barnum & Bailey) enkele dieren te bemachtigen en hij fokte er een koppel van dat hij in zijn circus als merkwaardigheid liet rondleiden. Alle toeschouwers waren het er over eens, zegt het Bulletin van het later opgerichte U.S.A.-stamboek (Dutch Belted Cattle and Live Stock Journal) dat dit dieren waren van een bijzonder adellijk ras. Later heeft de firma Barnum & Bailey de dieren echter in Amerika van de hand gedaan. Naar verluidt kwamen zij alle op één enkel bedrijf terecht en dit zou het begin zijn geweest van de Amerikaanse Lakenvelder fokkerij. Tot 1906 toe heeft men trouwens dieren uit Nederland gehaald en er verder mee gefokt, zodat een eigen stamboek kon worden opgericht en een eigen tijdschrift kon worden uitgegeven. Zoals bekend is het thans zo ver gekomen dat wij de restanten van het Lakenvelder ras in Nederland maar al te graag zouden insemineren met sperma van deze Amerikaanse rasgenoten

In Nederland stond de Lakenvelderfokkerij kort na de eerste wereldoorlog op het toppunt van haar bloei. In 1918 werd de vereniging "Het Lakenvelder Stamboek" opgericht. Zij was zelfstandig, maar aanvaardde gaarne het aanbod van het Nederlands Rundvee Stamboek om van de steun en de organisatie van dit grote stamboek profijt te trekken. N.R.S.-inspecteurs zouden de Lakenvelders komen

keuren en daarover rapport uitbrengen en ze zouden in een speciaal register worden ingeschreven. Dit was mogelijk, omdat het N.R.S. deze dieren (en terecht) beschouwde als een kleurslag of kleurvariëteit van het zwartbonte of roodbonte ras (maar rode Lakenvelders waren toen ook al zeldzaam). De heer E. van Muilwijk uit Leerdam, een onderwijzer die zich zeer voor de rundveehouderij inzette, was de ziel van het stamboek. Echter, ook in 1918 was het verval al duidelijk merkbaar: vele koppels waren al verdwenen. Bekende deelnemers aan het stamboek waren mr. Jochems te Wassenaar, de heer J. Vedder te Diemen (een gewone melkveehouder), Douairière Van Pallandt (kasteel Keppel te Laag-Keppel, waar 40 stuks onder de hoede van de rentmeester Geerlings stonden) en de letterkundige Roel Houwink te Meppel, die een koppel onder Havelte weidde. U leest zijn naam straks nog eenmaal (7).

Ruzie, verwarring, einde

Het Lakenvelder Stamboek hield zich bezig met een onderzoek naar de herkomst der ingeschreven dieren; het gaf inlichtingen en wilde bemiddelen bij aan- en verkoop van fokmateriaal. Maar al heel gauw bleek dat het stamboek te vergelijken was met een kruiwagen vol kikkers. Er was absoluut geen samenwerking. Enkele grote stallen wilden nooit iets afstaan aan anderen en lieten zelfs overbodige stierkalveren castreren om te voorkomen dat anderen er meer zouden fokken... Men streefde immers iets exclusiefs na en daarom moesten er zo weinig mogelijk andere koppels in Nederland zijn...

Ook kwam het wel voor, dat men op het mooie uitgekeken raakte (Diemen) en dat men de fokkerij uit onverschilligheid liet verlopen. Het gebeurde ook wel, dat de vader liefde bezat voor de Lakenvelders maar de zoon niet, zodat bij bedrijfsopvolging de hele koppel opgeruimd werd (Peursum bij Giessenburg). Het gevolg was, dat het stamboek na enkele jaren als een nachtkaaars uitging. Men nam zelfs niet eens de moeite het officieel op te heffen en het N.R.S. deed alsof zijn neus bloedde. Het liet zich niet uit over deze kwestie.

En aldus ging een sterk staaltje van oudnederlandse fokkunst bijna te gronde. Hulde aan de enkele fokkers, die desondanks dit ras trouw zijn gebleven en het mogelijk hebben gemaakt, dat wij de restanten alsnog voor totale ondergang bewaren. Hierbij denk ik aan wijlen Mr. Jochems te Wassenaar, wijlen D. de Kruyf te De Bilt en de heer J. van Ginkel te Bunnik, alsmede aan de later gekomen fokkers, die thans de restanten in stand houden.

Gedurende de eerste wereldoorlog heeft de bioloog Kuiper zich bezig gehouden met kruisingsproeven bij de dieren van Roel Houwink en zijn ervaringen neergelegd in een lijvig artikel met een genetische analyse. Hierbij bleek, dat de paring van Lakenvelders met Lakenvelders soms zuivere Lakenvelders geeft en soms de reeds vermelde geheel zwarte dieren. Paart men Lakenvelders met zwartbonten (zoals veelvuldig is gedaan) dan kunnen drie soorten kalveren ontstaan: Lakenvelders, bonten en eenkleurigen (meestal zwarten)(8).

De fokkerij is dus wat moeilijker dan bij zwartbont, M.R.IJ. of Blaarkop. Verschuivingen van het "laken" komen veelvuldig voor, met name bij kruisingen. Witte voeten zijn soms uiterst moeilijk weg te fokken. Het gevolg was, dat van selectie op geschiktheid voor de productie op melk (plas, eiwit en vet) of vlees nooit veel terecht is gekomen. De hele fokkerij was een liefhebberij, een luxe, die voor de gewone praktijk nooit van betekenis kon worden. Toen ik begin 1977 het bedrijf van dhr. De Belder te Essen, België, bezocht, dat in 1970 de grote kudde uit Wassenaar overnam, bleek het dat in 1970 runderen overgenomen waren die in een hele lactatie niet aan een gemiddeld vetgehalte van twee procent toekwamen.....

De Lakenvelder zal dus wel nooit praktische betekenis krijgen. Wij mogen ons gelukkig prijzen als weer voldoende parkrunderen van dit ras aanwezig zullen zijn.

Het dieptepunt

Mijns inziens is het dieptepunt van een veeras bereikt, wanneer zij die leiding geven bij de fokkerij, bewust of onbewust de geschiedenis vervalsen en zelf verzonden verhalen gaan uitgeven voor wetenschap. Dit is bij de Lakenvelder op grote schaal gebeurd en vermoedelijk heeft dat er mede toe geleid, dat de officiële landbouwwereld zich er niet meer mee heeft ingelaten na het echeq van 1918-'20. Is het nodig dit te vermelden of niet?

Mij dunkt van wel. Als wij erin slagen de Lakenvelder te behouden, d.w.z. in voldoende aantallen te doen voortleven, moeten wij ook weten waarom wij dat doen. Het gaat dan niet alleen om het in stand houden van een specimen van oudvaderlandse fokkunst of het bewaren van bepaalde genen, maar ook om een culturele aangelegenheid. Deze behoeft niet met sprookjes, fantasieën of leugens omweven te worden om haar interessant te maken. Dat is in het verleden op grote schaal gebeurd en om niet in dezelfde fout te vervallen vermeld ik dit.

Zoals gezegd was E. van Muilwijk de grote propagandist voor het eertijdse Lakenvelder Stamboek. Als onderwijzer zou hij objectief hebben kunnen staan t.o.v. de problematiek, maar kennelijk miste hij het vermogen tot onderzoek en selectie van oude literatuur over ons rundvee. Deze oude literatuur (1800-1920) is zo omvangrijk, dat iedereen daaruit halen kan wat hem past.

Van Muilwijk is bezweken voor de verleiding, i.p.v. wetenschappelijk onderzoek inzake de Lakenvelders, uit te gaan van fantasie, onbewezen en zeer onwaarschijnlijke theorieën alsmede van volkomen verouderde gegevens. Men heeft hem tot 1960 toe in de landbouwperiodieken van Nederland aan het woord gelaten of geciteerd. Van Muilwijk ging ervan uit, dat geheel West-Europa eens beheerst en bewoond werd door Kelten. Volgens hem waren dit fervente veehouders en zij hielden uitsluitend eenkleurig zwart vee, dus pikzwarte runderen. Hier zag van Muilwijk de oorsprong van de Lakenvelders, die immers ook soms geheel zwarte kalveren geven bij zuivere teelt.

Hoe de vork precies in de steel zat wist hij niet, maar in elk geval was het Lakenvelder ras oeroud en ging het terug op het Keltentie van vór voor onze jaartelling. Om dit te "bewijzen" werden soms zeer ernstige vervalsingen gepleegd. Een enkel voorbeeld zal dit aantonen.

Voor de kennis van kleuren en aftekeningen van ons rundvee in de middeleeuwen is niet van belang de oude literatuur (9), omdat die altijd uitgaat van onbewezen stellingen. Dettweiler (10) ging zelfs zover, dat hij uitging van twee "oerkleurvariëteiten": zwarte runderen bij de Kelten en rode bij de Germanen. Vandaar dat van Muilwijk uitging van een zwart Keltisch oerras, want zwarte runderen kwamen ook wel eens voor bij paring van twee Lakenvelders. Wij menen, dat de analyse van Kuiper en Houwink een betere verklaring biedt. Opgravingen kunnen ons veel leren over runderen uit vroeger eeuwen, maar over kleuren en aftekeningen geven zij geen uitsluitsel.

Uiteraard was nu, volgens van Muilwijk, de Lakenvelder een oeroud ras dat zich wel zeer bijzonder onderscheidde van de grote massa Germaanse (en dus eenkleurig rood) vee, dat later kwam. Echter heeft dr. A. van Leeuwen (11) in de Veldbode van 1915 en 1925 het sprookje van het rode Germanentie afdoende weerlegd, via publicatie van grafelijkheidsrekeningen, waarvan er een zelfs teruggaat op 1344. Daarin worden, zoals ik al eens eerder t.a.v. de Witriken heb betoogd (12), de kleuren en aftekening van een zeer grote veestapel gegeven. De Witriken of Ruggelds zijn dan goed vertegenwoordigd, maar ook andere kleuren: zwart, zwartblaar en vele zwartbonten. Maar nu ontdekte van Muilwijk, dat ook gesproken werd van "gouderd(e)". Meteen was hij erbij om te verklaren, dat dit nu de middelnederlandse benaming van de Lakenvelder was. Aldus werd een missing link geschapen tussen 18e eeuw en de tijd voor onze jaartelling of de Keltentie.....

De agrarische pers, waarin van Muilwijk veelvuldig publiceerde (13) nam deze geschiedenisvervalsing onbekommerd over en vandaar dat het sprookje van het "oeroude ras der Lakenvelders" tot vandaag-de-dag voortleeft. Persoonlijk ben ik van mening, dat er nergens ter wereld bij enig huisdier een lakenveldeftekening bestaat, die niet opzettelijk door teeltkeus is verkregen. Dit geldt ook voor de Belted Galloway, maar de bewijsvoering laat ik graag over aan engelse onderzoekers die niet in sprookjes of dier sagen geloven,

Van Muilwijk had beter kunnen weten, want reeds het Middelnederlands

Woordenboek van Verwijs (14) had hem uit de droom kunnen helpen. Aanvankelijk kon zelfs Verwijs het woord "gouderd" niet verklaren maar hij kende het wel en zelfs verwees hij daarvoor naar de genoemde grafelijkheidsrekeningen. Hij geeft als voorbeelden:

ene wit gouderde coe

ene gouderde coe

ene root goude coe

Hij zegt dan: "Indien gouder een andere vorm kon zijn voor coller of ons kolder(....).... dan zou goudert (gouderde) kunnen betekenen: gekraagd* Doch dit alleen als ene bepaling vooraf ging en dit is niet op alle plaatsen het geval. Bovendien is het zeer de vraag of er ooit dergelijke koeien zijn geweest. Dat aan de term de betekenis "lakenveldsch" toe te kennen is, blijkt uit niets."

Men ziet, dat Verwijs bepaald geen veekenner was- Gekraagde koeien, d.w.z. dieren met enige vlekken rond de hals of op de schouders en voor de rest eenkleurig wit, zijn er altijd geweest en ze zijn er nog. Zij ontstaan nl. als kruisingsproduct van Witrik en zwart- of roodbont, zij het niet zo vaak, ik dacht van rond 10 procent. Maar omdat juist in die grafelijkheidsrekeningen de Witriken zo veelvuldig vermeld worden, is daarmee de zaak rond.

Wij mogen taal en geschiedenis niet vervalsen. Wanneer onomstotelijk blijkt, dat de Lakenvelder een selectieprodukt uit de 18e eeuw is en de Witrik veel oudere papieren heeft, dan hebben wij dat te aanvaarden. Uiteraard doet dit niets af aan onze liefde voor beide rassen en omdat de Lakenvelders tot een minimum (zijn er nog 100 dieren in Nederland?) is ineengeschrompeld dient dit ras met voorkeur behandeld te worden.

De geschiedenis na van Muilwijk is bekend: sinds de 20er jaren liet niemand zich meer iets gelegen liggen aan dit oude ras. Na de twee wereldoorlog waren nog slechts enkele koppels aanwezig. Het is zeer te hopen dat de Stichting Zeldzame Huisdierrassen er in zal slagen het ras in stand te houden en uit te breiden. Dat de grootste koppel (67 stuks) thans in België leeft en dat wij wellicht sperma of stieren uit Amerika zullen moeten betrekken om het ras voor ondergang te behoeden, mag geen bezwaar zijn. De Lakenvelder hééft het uitgehouden tot in onze tijd. Ik beschouw dit feit voorlopig als doorslaggevend voor zijn behoud. Het is waar dat lang niet alle dieren de zuivere aftekening bezitten van 50 of 100 jaar geleden. Misschien moeten wij wat toegeven als er eisen gesteld worden; misschien is terugfokken van vele zuivere dieren alsnog mogelijk. Wij zullen zien.

-o-o-o-o-o-o-

Literatuur

1) J. Ie Francq van Berkhey, Natuurlijke Historie van het Rundvee in Holland, Leyden 1805-1811.

- 2) Het Lakenvelder geitenras. De Landstad voor Noord-Holland van 15 oktober 1943.
- 3) Le Francq van Berkhey a.w. IV, Leyden 1805, p. 213-216.
- 4) Prof.dr. L. Adametz, Rasse und Herkunft der holländischen Rinder. Arbeiten der Lehrkanzlei für Tierzucht an der Hochschule für Bodenkultur in Wien, 1925 (III), p. 54.
- 5) Adametz a.w., Rundvee, onder redactie van ir. C.H.J. Maliepaard e.a. Amsterdam 1948; J.R. Kuperus, Geschiedenis van het Friesche Rundveeslag, Leeuwarden 1897; G. Reinders, Handboek voor den Nederlandschen Landbouw en de Veeteelt, I-III, Groningen 1899, 1901 en 1903; G.J. Hengeveld, Het Rundvee, I-II, Haarlem 1865 en als literatuuroverzicht: Literatuur over rundvee teelt, -voeding en -verpleging, geschreven door Nederlanders, 's-Gravenhage 1916 (Meded. en Berichten der Kon. Ned. Landbouw Vereniging) nr. 12.
- 6) W. Geldof, Waar bleven de Lakenvelders? Plattelandspost van 23 september 1950.
- 7) De Veldbode 1918 (1030-1032); 1927 (338) en 1931-'32 (317) wat wel de belangrijkste vooroorlogse Lakenvelderliteratuur vormt.
- 8) K. Kuiper, Onderzoekingen over kleur en teekening bij runderen, naar experimenten van R. Houwink Hzn., Genetica II (1920), p. 137-161.
- 9) Adametz a.w. Zie ook L. Rüttimeyer, Die Fauna der Pfahlbauten in der Schweiz, Neue Denkschriften der Alg. Schw. Ges. für die gesamten Naturwissenschaften, Zürich 1862; idem, Versuch einer natürlichen Geschichte des Rindes in seinen Beziehungen zu den Wiederkauern im Allgemeinen, Neue Denkschriften der Alg. Schw. Ges. für die gesamten Naturwissenschaften, Zürich 1867 en vele andere soortgelijke werken die thans geen enkele betekenis meer hebben.
- 10) F. Dettweiler, Ueber die Anfänge von Ackerbau und Viehzucht bei den alten Germanen, 1912.
- 11) De Veldbode 1927, p. 275 vlgg.
- 12) Zeldzaam Huisdier nr. 2.
- 13) De Veldbode, C.M.C.-Melk, passim.
- 14) E. Verwijs en J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek, I-IX, "s-Gravenhage 1882-1952 s.v. gouderd, ruggheld, enz.